

УДК 343.985: 343.982:343.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.63>

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Бондарчук А.С.,

кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ,
<https://orcid.org/0000-0003-0799-5218>

Бондарчук А.С. Криміналістичне забезпечення доказування у кримінальному провадженні: поняття та ознаки.

Наукова стаття на підставі вивчення і аналізу позицій науковців, положень кримінального процесуального законодавства України висвітлює поняття та суттєві ознаки криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні.

Дослідження тематики проводилось із застосуванням індуктивного методу, висвітлюючи окремо такі складові: «криміналістичне забезпечення», «доказування» та «кримінальне провадження».

Автором статті поставлено за мету визначення поняття криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні та його суттєвих ознак.

У роботі наголошено на тому, що криміналістичне забезпечення включає в себе лише такі основні елементи як: техніко-, тактико- та методико- криміналістичне забезпечення, а доказування: збирання, перевірка, та оцінка доказів. Висвітлено доктринальний зміст кожного ключового елементу як криміналістичного забезпечення, так і доказування.

Представлено перелік уповноважених суб'єктів, які зобов'язані та мають право проводити доказування, використовуючи засоби криміналістичної техніки, тактики та методики. Висвітлення елементів поняття «криміналістичне забезпечення» та «доказування» дозволило сформулювати ознаки загального поняття «криміналістичне забезпечення доказування у кримінальному провадженні».

Загалом автор дійшов висновку, що криміналістичним забезпеченням доказування у кримінальному провадженні є діяльність із задоволення потреб уповноважених суб'єктів під час збирання, перевірки та оцінки доказів, забезпечуючи

їх засобами криміналістичної техніки, тактики та методики задля встановлення предмету доказування під час досудового розслідування і судового провадження щодо кримінальних правопорушень, а також проведення процесуальних дій у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Ключові слова: доказ, криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика, збирання, перевірка, оцінка.

Bondarchuk A.S. Forensic support of evidence in criminal proceedings: concepts and signs.

The scientific article, based on the study and analysis of the positions of scientists, the provisions of the criminal procedural legislation of Ukraine, highlights the concepts and essential features of forensic evidence support in criminal proceedings.

The research of the topic was carried out using the inductive method, highlighting separately the following components: «forensic support», «evidence» and «criminal proceedings».

The author of the article sets the goal of defining the concept of forensic evidence support in criminal proceedings and its essential features.

The work emphasizes that forensic support includes only such basic elements as: technical, tactical, and methodical forensic support, and evidence: collection, verification, and evaluation of evidence. The doctrinal content of each key element of both forensic support and evidence is highlighted.

The list of authorized subjects who are obliged and have the right to conduct evidence using the means of forensic techniques, tactics and methods is presented. Highlighting the elements of the concept of "forensic support" and "proof" made it possible to form the features of the general concept of "forensic support of proof in criminal proceedings".

In general, the author came to the conclusion that the forensic support of evidence in criminal proceedings is the activity of meeting the needs of authorized subjects during the collection, verification and evaluation of evidence, providing them with the means of forensic techniques, tactics and methods in order to establish the subject of evidence during pre-trial investigation and court proceedings regarding criminal offenses, as well as conducting procedural actions in connection with the commission of an act provided for by the law of Ukraine on criminal responsibility.

Keywords: evidence, forensic technique, forensic tactics, forensic methods, collection, verification, evaluation.

Постановка проблеми. Висвітлення поєднання криміналістичного забезпечення та доказування є доволі актуальним питанням. Про це свідчать наукові дискусії, що тривають і до сьогодні. Поняття доказування вивчає наука кримінального процесу, в ту ж чергу, вивчення криміналістичного забезпечення належить суто науці криміналістиці. Поєднання ж цих двох понять дає можливість показати взаємозв'язок: 1) діяльності уповноважених суб'єктів, застосовуючи ними засоби, методи, прийоми та рекомендації способів досудового розслідування та судового провадження із виконанням процесуальної форми на цих стадіях провадження; 2) загалом наук кримінального процесу та криміналістики. Зважаючи на це, дослідження поняття криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні та його ознак буде спрямоване на вирішення дискусійних питань в науці.

Стан дослідження. Окремі аспекти питань криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні висвітили у роботах такі науковці: А.М. Борович, М.В. Капустіна, І.І. Леоненко, А.А. Павлишина, Ж.В. Удовенко, Ю.М. Чорноус, О.І. Чучукало, В.Ю. Шепітько та інші. Проте, ними не представлено загального поняття криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні та його ознак. Незважаючи на те, що З.М. Топорецька визначила це поняття, вона не зупинилася на його ознаках, що і дає нам підстави подальшого дослідження цієї тематики та представлення авторського змісту цього поняття.

Метою статті є визначення поняття криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні та його суттєвих ознак.

Виклад основного матеріалу. Задля отримання об'єктивних результатів під час дослідження тематики, доцільно виділити такі елементи: «криміналістичне забезпечення», «доказування» та «кримінальне провадження».

На сьогодні досі в науці немає єдиного підходу до визначення змісту криміналістичного забезпе-

чення. У Великій українській юридичній енциклопедії визначено, що криміналістичне забезпечення – це «процес створення й надання наукових та апробованих судово-слідчою практикою засобів (техніко-криміналістичних, організаційно-тактичних, методико-криміналістичних, інформаційних, попереджувально-профілактичних), що використовуються працівниками органів кримінальної юстиції на основі отриманих ними знань та вмінь, відповідно до загальних засад і завдань кримінального провадження з метою протидії злочинам» [1, с. 284].

І.І. Дановська вважає, що криміналістичним забезпеченням є результат розвитку криміналістичної науки, цільова діяльність уповноважених, згідно із законом, на її здійснення органів та посадових осіб, яка полягає у всебічному вивченні потреб практики та розробці на основі одержаних результатів ефективних та допустимих засобів, методів їх вирішення та реалізації заходів по їх впровадженню в практику розслідування злочинів [2, с. 42].

Ю.М. Чорноус на рівні монографічного дослідження зауважує, що криміналістичне забезпечення з практичної точки зору є діяльністю з розроблення та залучення криміналістичних рекомендацій, що ґрунтується на теоретичних засадах криміналістики, з метою розслідування злочинів [3, с. 49–50]. На думку ж М. Єфімова, криміналістичне забезпечення – це система методів, засобів, прийомів з різних напрямів криміналістики (техніки, тактики та методики), що базуються на загальнотеоретичних засадах криміналістики та спрямовані на виконання завдань розслідування та попередження кримінальних правопорушень [4, с. 227].

Проаналізувавши викладені поняття, зазначимо, що всі вони заслуговують на увагу, водночас, не можемо погодитись з усіма елементами окремих висвітлених понять. Зокрема, по-перше, згідно зі ст. 12 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року наразі використовується поняття «кримінальні правопорушення», а не «злочин». По-друге, слушно підтримати позиції більшості науковців, що криміналістичне забезпечення включає в себе лише такі основні елементи як: техніко-, тактико- та методико- криміналістичне забезпечення, що корелюється із системою науки криміналістики. По-третє, криміналістичне забезпечення вирішує проблему не лише ефективності розслідування кримінальних правопорушень, а і їх попередження (профілактики), а також і судового провадження (загалом кримінального провадження). По-четверте, поняття «криміналістичне забезпечення» потрібно розглядати, виходячи із змісту термінів «криміналістика» та «забезпечення». Якщо згадані вчені під час висвітлення авторських понять визначали положення, що стосуються дефініції «криміналістика», то щодо

«забезпечення», на наш погляд, не у повному обсязі. Забезпечувати – це «постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах» [5]. Саме в цьому ключі і потрібно формувати поняття «криміналістичне забезпечення».

Так як криміналістичне забезпечення включає в себе згадані елементи, то варто визначити їх зміст. Звертаємо увагу на те, що у науці немає однозначного визначеного змісту кожного із згаданих елементів. Тому зупинимось на тому, яке ми підтримуємо.

Криміналістична техніка являє собою систему наукових положень і рекомендацій, які забезпечують розробку технічних засобів (приладів, інструментів, пристроїв і матеріалів), а також прийомів та методів їх використання з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень [6, с. 87-88]. Водночас, до визначення слід доповнити, що криміналістична техніка є системою наукових положень і рекомендацій, які забезпечують не лише розробку технічних засобів (тобто створення нових), а і удосконалення наявних, як в розумінні розроблених попередніх технічних засобів, так і пристосованих для вирішення завдань кримінального провадження. Наприклад, засоби фото-, звуко- відеофіксації (відеокамери, фотоапарати, диктофони), накопичувачі інформації (жорсткі диски, компакт-диски, флеш-карти), засоби освітлення (лампи: розжарювання, люмінесцентні, ультрафіолетового випромінювання) тощо.

Криміналістичною тактикою є система наукових положень і рекомендацій щодо організації і планування досудового розслідування і судового розгляду, які розробляються на основі визначення оптимальної лінії поведінки осіб, прийомів провадження слідчих (розшукових) дій і судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів та встановлення обставин, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення [7, с. 216]. Тобто, якщо зазначити загально, то вона направлена на вирішення уповноваженими суб'єктами питань досудового і судового провадження, використовуючи ними весь арсенал засобів криміналістичної тактики (тактика слідчих (розшукових) дій, тактичні прийоми, операції, комбінації, рекомендації), орієнтуючись при цьому на правові акти та недопускаючи порушень їх положень.

Окрім цього, сучасні наукові дослідження показують і формують щоразу нові напрямки розвитку криміналістики. Зокрема, пов'язування криміналістичної тактики із практикою Європейського суду з прав людини. Так, у дисертаційному дослідженні В.В. Гвоздюка обґрунтовано зауважено, що під час розробки і застосування засобів криміналістичної тактики потрібно дотримуватись не лише положень нормативно-правових актів, а і рішень Європейського суду з прав людини та ух-

вал Європейської комісії з прав людини, що тлумачать Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [8, с. 4].

Своєю чергою криміналістична методика представляє собою систему наукових положень і сформованих на їх основі практичних рекомендацій, що забезпечують ефективність діяльності слідчого та інших компетентних суб'єктів з розслідування та попередження окремих видів кримінальних правопорушень [6, с. 569]. Тобто вона направлена на забезпечення ефективності розслідування та профілактики кримінальних правопорушень, охоплюючи техніко- і тактико- криміналістичні засоби, лише окремих видів кримінальних правопорушень.

Що ж до доказування, то це поняття у загальному розумінні передбачене у Кримінальному процесуальному кодексі України від 13 квітня 2012 року (далі – КПК України) та більш конкретному - в науці кримінального процесу, де зміст якого визначається як з позицій українських наукових шкіл, так і окремих вчених. Так, згідно з ч. 2 ст. 91 КПК України «доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження» [9]. Тобто сам процес доказування включає три елементи: 1) збирання, 2) перевірка, та 3) оцінка доказів.

Не вдаватимось до наукової дискусії щодо визначення доктринального поняття «доказування», адже це не є завданням нашого дослідження. Натомість звернемо увагу на самі елементи доказування.

Збирання доказів – це складна комплексна діяльність суб'єктів доказування з їх виявлення, витребування, отримання, закріплення, збереження у встановленому порядку [10, с. 223]. Перевіркою ж доказів є діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду з ретельного, всебічного й об'єктивного визначення достовірності фактичних даних і доброякісності джерел їх отримання для правильного встановлення обставин кримінального провадження [11]. У свою чергу, оцінка доказів є розумовою, логічною діяльністю, що має на меті визначення допустимості, належності, достовірності, достатності кожного доказу для встановлення обставин, що входять до предмету доказування [12, с. 215]. Справді, комплекс цих елементів і висвітлює саму суть доказування як на стадії досудового розслідування, так і судового провадження.

Зважаючи на розгляд питань криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні, зауважимо, що відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [9].

Окрім вищезазначеного, розгляд представленої тематики зумовлює висвітлення і суб'єктів криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні. З цього приводу слушно звернутися до нормативно-правових актів. У ст. 92 КПК України зазначено, що обов'язок доказування обставин, передбачених статтею 91 цього правового акту, за винятком випадків, передбачених частиною другою цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених цим правовим актом випадках, – на потерпілого. Обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає. У п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України передбачено, що сторони кримінального провадження – з боку обвинувачення: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України; з боку захисту: підозрюваний, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники. Також у ст. 94 КПК України зауважено, що оцінювати докази уповноважені слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд [9].

Тому, суб'єктами криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні є сторони кримінального провадження, слідчий суддя та суд. Водночас окремі із цих суб'єктів мають як широкі повноваження, так і можливості у використанні всіх засобів техніко-, тактико- та методико- криміналістичного забезпечення під час доказування, а інші – лише окремі з них. Наприклад, потерпілий під час збирання доказів не може користуватися спеціальною технікою, підозрюваний не уповноважений оцінювати докази в розумінні ст. 94 КПК України, а суді під час судового провадження не належить функція збирання доказів у кримінальному провадженні тощо.

Звернемо увагу і на позиції вчених, які висвітлювали зміст збірного поняття «криміналістичне забезпечення доказування...» у контексті свого предмету дослідження.

На рівні дисертаційного дослідження Ж.В. Удовенко пропонує визначати криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві як самостійну, ефективну, специфічну діяльність відповідних суб'єктів із створення необхідних умов при отриманні шляхом криміналістичної освіти криміналістичних знань та викори-

стання криміналістичної техніки у передбаченій законом діяльності суб'єктів процесу доказування на досудовому слідстві із збирання, дослідження, перевірки та оцінки фактичних даних (доказів) і застосування їх з метою встановлення істини у кримінальній справі [13, с. 113]. Переконані, що представлене визначення містить певні неточності, а саме: 1) порушення вимог (відсутність синонімів, однозначність, мотивованість, точність, системність) формування дефініцій понять, адже застосовано конструкцію: «криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві – це ... доказування на досудовому слідстві», а також 2) вчена звужує зміст поняття «криміналістичне забезпечення» до техніко-криміналістичного.

О.І. Чучукало у дисертаційній роботі дійшла висновку, що криміналістичне забезпечення доказування на судовому слідстві є діяльність по створенню належних умов задля отримання і сприйняття суддями криміналістичних знань і придбання відповідних вмій та навичок по застосуванню у процесі доказування криміналістичних засобів, методів і прийомів з метою всебічного, повного та об'єктивного розгляду справ у суді [14, с. 111–112].

Сучасне визначення криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні представила З.М. Топорецька. На її думку, це задоволення потреб процесу збирання, перевірки та оцінки доказів для встановлення предмету доказування технічними засобами, тактичними прийомами та методами криміналістики під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального правопорушення, проведення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень у кримінальному процесі [15, с. 139].

Таке визначення заслуговує на увагу. Водночас, не можемо повною мірою погодитись з ним, оскільки у даному випадку: 1. Криміналістичне забезпечення доказування у кримінальному провадженні задовольняє потреби не «процесу ...», а уповноважених суб'єктів, які і збирають, перевіряють та оцінюють докази; 2. Встановлення предмету доказування відбувається не лише технічними засобами, тактичними прийомами та методами криміналістики, а і тактичними рекомендаціями, зважаючи і на тактику проведення слідчих (розшукових) дій, а також і на практичні рекомендації розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Тому доцільно зазначити засоби криміналістичної тактики, техніки та методики; 3. Формулювання «збирання, перевірки та оцінки доказів ... під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального правопорушення» є некоректним, адже в судовому провадженні відбувається розгляд матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи), а не кримінального правопорушення,

що впливає із положень КПК України (ст. 21, 27, 31 тощо). Окрім цього, кримінальне провадження включає в себе судове провадження, що охоплює і судовий розгляд, і підготовче судове провадження, і провадження з перегляду судових рішень у вищих судових інстанціях тощо (п. 24 ст. 3 КПК України). У такому випадку доцільно застосовувати формулювання: «під час досудового розслідування та судового провадження щодо кримінальних правопорушень».

Висновки. Підсумовуючи можна зауважити, що криміналістичне забезпечення доказування у кримінальному провадженні – це діяльність із задоволення потреб уповноважених суб'єктів під час збирання, перевірки та оцінки доказів, забезпечуючи їх засобами криміналістичної техніки, тактики та методики задля встановлення предмету доказування під час досудового розслідування і судового провадження щодо кримінальних правопорушень, а також проведення процесуальних дій у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Суттєвими ознаками цього поняття є: 1) наявність уповноважених суб'єктів; 2) діяльність із збирання, перевірки та оцінки доказів; 3) наявність засобів криміналістичної техніки, тактики та методики; 4) процес: досудове розслідування, судове провадження та процесуальні дії, що проводяться у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Велика юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / В.Ю. Шепітько та ін. Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків. 2018. 952 с.
2. Дановська І.І. Криміналістичне забезпечення слідчої діяльності в органах внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ. 2012. 16 с.
3. Черноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.
4. Єфімов М. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Підприємство, господарство і право. Криміналістика*. № 9. 2020. С. 224–228: [сайт]. URL: <http://pdp-journal.kiev.ua/archive/2020/9/40.pdf>.
5. Словник української мови. Академічний тлумачний словник: у 11 т. Т. 3 / АН УРСР. Ін-т мовознавства; за ред. І. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1972. С. 18 : [сайт]. URL: <http://sum.in.ua/s/zabezpechuvaty>.
6. Криміналістика : підручник / [В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В.В. Пясковського / 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Право, 2020. 752 с.
7. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / [В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель, В.О. Коновалова та ін.]; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 456 с.
8. Гвоздюк В.В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики Європейського суду з прав людини: дис. ... доктора філософії: 081-Право. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 294 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
10. Капліна О. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні*: матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 2013 року). Одеса: ОДУВС. С. 223–229.
11. Хабло О.Ю., Конюшенко Я.Ю., Чурікова І.В. Кримінальний процес: мультимедійний навч. посіб.: [сайт]. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/lections/lecture5_3.html.
12. Дементьев М.В. Принципи оцінки доказів у кримінальному провадженні. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листопада 2019 року). Харків, 2019. С. 214–216. [сайт]. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/28_11_2019/pdf/77.pdf.
13. Удовенко Ж.В. Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2004. 205 с.
14. Чучукало О.І. Процесуальне та криміналістичне забезпечення доказування на судових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2004. 200 с.
15. Топорецька З.М. Проблеми визначення поняття та змісту криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 135–140.